

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרֵב מֹשֶׁה חַיִּים חֲנוּנֵנוּ שְׁלִיט״א

ג'ליון מס' 42

הַלְכוֹת בְּרֻכּוֹת הַרְאִיָּה

בימי בין הזמנים בהם יוצאים עמלי תורה לאגור כוחות בבחינת "וקוי ה' יחליפו כח", מצויים הלכות וברכות שאינם שכיחות בשגרה, בין היתר הם ברכות הראייה.

ברכות הראייה תיקנו חכמים לברכם בשל ההתפעמות, או התרוממות הרוח הנלווית למראה או לאירוע, ועל כן נפסק בהלכה כי יש לברכן רק בעקבות מחזה מיוחד המעורר תחושות כאלה אצל רוב בני האדם. סייג נוסף הוא כי הברכה נאמרת רק כאשר המברך לא ראה את אותו אירוע או מראה במשך שלושים הימים האחרונים.

הים לתוכו ונעשה ים המלח, נמצא שאינו מעשה בראשית ואין לברך עליו⁸.

אולם יש אחרונים שכתבו שאם נמצא במקום שרואה את ים המלח בשלמותו יברך "עושה מעשה בראשית"⁹, ויש אחרונים שכתבו שיהרהר את הברכה בליבו ולא יברך בפיו מפני הספק, שהרי ספק ברכות להקל¹⁰.

הרוצה לברך - יסתכל על מדבר יהודה ואז יוכל לברך ולפטור את שניהם - את המדבר ואת הים, מפני שעל המדברות מברכים "עושה מעשה בראשית"¹¹.

מה מברכים על הרים גבוהים, והאם על כל הר גבוה צריכים לברך?

הרואה הרים גבוהים במיוחד, מברך "עושה מעשה בראשית". ולא על כל הרים וגבעות מברך אלא דווקא על הרים וגבעות אדירים שניכר בהם גבורת הבורא¹². כגון הרי האלפים, הר חרמון, הרי אררט וכדומה. יש מהאחרונים שכתבו שבימנו לא נהגו לברך ברכה זו מחמת שלא ברור לנו מהי שיעור ההתפעלות הנדרשת¹³. אולם, דעת רוב האחרונים שאכן הברכה נתקנה לכל אדם לפי מה שמתפעל ממנו¹⁴. כמוכן שגם ברכה זו כמו שאר ברכות הראייה נתקנה למי שלא ראה אותם שלושים יום¹⁵.

אלא עומדים בצורתן הנוכחית מששת ימי בראשית⁶.

מי שראה את ים התיכון, ובאותו היום ראה גם את הכנרת האם חוזר שוב ומברך "עושה מעשה בראשית"?

מי שראה את ים התיכון ובירך עליו "שעשה את הים הגדול" או שבירך עליו "עושה מעשה בראשית" אם חזר וראה מקומות נוספים שמברכים עליהם "עושה מעשה בראשית", חוזר ומברך עליהם. נמצא שיכול אדם להתחייב בברכת "עושה מעשה בראשית" מספר פעמים ביום אחד, שאם יראה ביום אחד את הים התיכון, ואח"כ את הר-חרמון, ואח"כ את אגם-כינרת חוזר ומברך על כל אחד מהמקומות בנפרד⁷.

הרואה את ים המלח האם מברך "עושה מעשה בראשית"?

ברכת "עושה מעשה בראשית" מברכים על מקומות פלאים שנשארו כברייתם מזמן בריאת העולם, ולא נשתנה צורתם בידי אדם. לגבי ים המלח, נחלקו הפוסקים האם הוא ים שנברא מששת ימי בראשית, או שנוצר לאחר ששת ימי בראשית. שהרי ביאר רש"י (בראשית פ"ד פסוק יג) עמק השידים הוא ים המלח, שלאחר זמן נמשך

מה מברך הרואה את הים הגדול, והאם הים התיכון הנמצא בחלקו המערבי של ארץ ישראל נקרא גם הוא 'הים הגדול'?

הרואה את ים האוקיינוס המקיף את כל העולם כולו (האוקיינוס האטלנטי, השקט, ההודי וכו') ולא ראה אותו שלושים יום, מברך - "ברוך אתה ה'.. עושה (וי"א שעשה) את הים הגדול"¹.

ים התיכון - לדעת השו"ע גם ים התיכון נקרא "הים הגדול" ויש לברך עליו את הברכה הנ"ל, ונקרא ים הגדול מפני מעלתו שהוא סמוך לארץ ישראל². אולם לדעת הרבה פוסקים, רק על האוקיינוס הסובב את כל העולם מברכים "שעשה את הים הגדול", ואילו על הים התיכון מברכים "עושה מעשה בראשית"³. ובפרט שברכת "עושה מעשה בראשית", היא ברכה כללית ומועילה גם לים הגדול⁴. וכתבו הפוסקים שטוב שיוסיף אחר הברכה תוך כדי דיבור "שעשה את הים הגדול"⁵.

הרואה את ים הכנרת מה מברך?

הרואה את ים כנרת, אם לא ראה אותו שלושים יום מברך "ברוך אתה ה'.. מלך העולם עושה מעשה בראשית". חכמים תיקנו ברכה זו על מקומות שאנו יודעין שלא נשתנה צורתן ומהלכן בידי אדם,

9 יעב"ץ מור וקציעה סי' רכת. אורל"צ פ"ד ה"מ בהערות. וכ"פ הגריש"א זצ"ל אשרי האיש פ"ח אות יד.

10 וזאת הברכה פ"ז אות ד. חו"ע עמ' תסט. משנ"ב ס"ק ה בשם אליה רבה שאף בספק לו אם נשתנו גם כן לא יברך.

11 שו"ע סימן רכה סעיף א.

12 שו"ע שם סעיף א, ג.

13 הליכות שלמה פרק כ"ג אות כו בהערה.

14 אשרי האיש בשם הגריש"א, ח"ב פמ"ו אות סב. ונביא מעט דוגמאות להרים מרשימים שמטיילים נוהגים לנסוע כדי לראותם: בגולן - הר חרמון וגמלא. בגליל - ארבל, הר חזון, הר עצמון, הר מירון, רכס ראש הניקרה (בצידו המערבי). בשומרון ויהודה - הרי גריזים ועיבל, הר כביר, הר טמון, סרטבה, הר בעל חצור, מצדה, מצוק העתקים לכל אורכו בתצפית לבקעת ים המלח. בעמק יזרעאל - התבור והגלבוע (בעיקר הר שאול).

בכרמל - הר הכרמל, במקומות שבהם הוא יורד בתלילות לעמק או לים. בנגב ובאילת - מכתשים (מבט לתוך המכתש), הר ארדון (במכתש רמון), הר שלמה, הר צפחות.

15 משנ"ב שם ס"ק ב.

1 שו"ע סימן רכה סעיף א. ועי' בספר וזאת הברכה (פ"ז אות ב).

2 משנ"ב שם ס"ק ב. וכ"פ בחזון עובדיה (טו בשבט עמ' תסז) פסק דיש לברך על הים התיכון שעשה את הים הגדול.

3 משנ"ב שם. וכ"פ בכה"ח (אות ה') וברכה"ה (ה"ד פ"ג ס"ב רס"ה). דעל הים התיכון מברך עושה מעשה בראשית, ואף שלפי דעת מרן צריך לברך שעשה את הים הגדול, מ"מ שמברך עושה מעשה בראשית אינה ברכה לבטלה לכו"ע וכמ"ש הבאה"ל (ד"ה ועל הים הגדול).

4 ביאור הלכה ד"ה ועל הים הגדול.

5 מנחת יצחק (ח"א סי' קי וח"ח סי' ו) והליכות שלמה (פכ"ג אות כט).

6 הגריש"א זצ"ל (הליכ"ש פכ"ג אות כט) והגרי"י פ"ש זצ"ל (וזאת הברכה פ"ז אות ו)

אור לציון פ"ד ה"מ בהערות, חו"ע טו בשבט עמ' תסז. יש שהוסיפו משום כך שצריך לראות את כל הכנרת שמא במשך הזמן התרחבה, והחלק הנראה לו אינו מששת ימי בראשית. (שער העין עמוד פד).

7 הגריש"א זצ"ל הליכות שלמה פכ"ג אות כז. חו"ע שם עמ' תסז, 8 הליכות שלמה פכ"ג הגה מג, וכ"פ שבט הלוי ח"ט סי' מז.

האם מברכים על ראיית ים או על הר גבוה כשרואה אותם בלילה?

ברכה זו נתקנה על ראייה והתפעלות, ולכן אם רואה את הים או את ההר בלילה והראיה ברורה והוא מתפעל מגודלם ועוצמתם - מברך. אך אם הראיה אינה ברורה ואינו מתפעל מראייתם לא יברך.¹⁶

מי שגר מול הים ואינו מתפעל מראייתו, אם עבר שלושים יום שלא ראה את הים (כגון שנסע לחו"ל) האם כשחוזר לביתו צריך לברך "עושה מעשה בראשית" על ראיית הים?

מי שגר מול הים אינו מתפעל מהים, ולכן אינו מברך עליו, גם אם עברו שלושים יום שלא ראה את הים¹⁷. ויש חולקים¹⁸.

האם מברכים "עושה מעשה בראשית" על ראיית נהר הירדן?

הרואה נהרות גדולים מברך "עושה מעשה בראשית", והוא שראה אותם במקום שלא נשתנה מהלכם על ידי בני אדם¹⁹. וכתבו האחרונים שאין לברך על נהרות קטנים אלא על נהרות גדולים ומפורסמים כגון: חדקל, פרת (יבשת אסיה), נילוס (אפריקה), אמזונס (צפון אמריקה), וולגה, דינובה (אירופה), וכדומה להם. לשיטתם אין לברך על נהר הירדן, בפרט שלא ידוע אם השתנה מהלכו ברכות השנים²⁰.

המבקרים בגן חיות ורואים פילים או קופים מה מברכים?

חז"ל תיקנו לברך ברכת 'משנה הבריות' כשרואה אדם שגופו וצורתו משונה משאר בני אדם, כשהרואה אותו מתפעל בו, וכן כשרואה פיל או קוף²¹. הטעם שנתקנה ברכה מיוחדת דווקא על קוף ופיל וקיפוף [ינשוף]²²: כיון שהם דומים במקצת דברים לאדם, הפיל - יש בו דעה יותר משאר חיות כאדם, והקוף

- מבנה גופו ומהלכו דומה לאדם, ינשוף - יש לו לסתות ולחיים כאדם, ועיניו ממורכזות כאדם²³. יש שביארו הטעם, לפי שבזמן דור המבול נפרע הקב"ה מן החוטאים, והפכם לקופים ופילים, ולכן מברכים עליהם משנה הבריות²⁴.

האם יכול לברך על פילים וקופים כמה פעמים בחייו, או רק בפעם הראשונה בחייו?

דעת השו"ע שמברכים ברכת משנה הבריות רק על ראייה ראשונה בחיים, שאז שייכת ההתפעלות מהשוני, אולם על ראייה נוספת אין לברך גם אם עברו שלושים יום²⁵. ויש חולקים²⁶. ויש שכתבו שאחר שלושים יום יש לברך בלא שם ומלכות, שספק ברכות להקל²⁷.

מה מברכים על ראיית קברי ישראל?

הרואה קברי ישראל יברך: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, והחיה אתכם בדין ואסף אתכם בדין, ויודע מספר כולכם, ועתיד להחיותכם בדין לחיי העולם הבא, ברוך אתה ה' מחיה המתים"²⁸. לאחר הברכה יש נוהגים להמשיך ולומר מנוסח תפילת העמידה: "אתה גבור לעולם" וכו' עד "ונאמן אתה להחיות מתים", ללא סיום הברכה²⁹. מי שכבר ראה את הקברים הללו בתוך שלושים יום - לא יברך שוב על ראייתם³⁰.

הנוסע לכיוון ירושלים ורואה את הר המנוחות תוך כדי נסיעה, האם צריך לברך?

הנוסעים בכבישים לדרכם, ותוך כדי נסיעתם עוברים ליד קברים, אם יתבוננו בקברים ויחשבו על המתים - יברכו. וכל שאר הנוסעים שאינם מתבוננים בהם, אינם צריכים לברך³¹. ויש שכתבו לחלק שאם עוצר מכוניתו ומסתכל על הקברות

מברך, ואם ראייה בעלמא אגב הנסיעה לא מברך³².

האם מברכים ברכה זו גם על קברי צדיקים, כגון ציון רשב"י במירון, מערת המכפלה, קבר רחל וכדומה?

כתבו הפוסקים שעל קבר של יחיד אין מברכים ברכה זו, כגון קבר של ר' מאיר בעל הנס, קבר רחל שקבורים שלא בבית קברות, והטעם: כיון שברכה זו נתקנה בלשון רבים. אולם צדיקים הטמונים בבית קברות ונמצאים שם כמה קברים יחד - יש לברך עליהם ברכת 'אשר יצר'³³.

הרואה קברי עכו"ם מה אומר?

לעיתים נתקלים בדרכים בבתי קברות של נכרים פסק השו"ע: הרואה קברים של רשעים ועובדי עבודה-זרה, אומר (ירמיהו נ, יב): "בושה אִמְכֶם מֵאֵד חִפְּרָה יוֹלְדֵתְכֶם, הִנֵּה אַחֲרֵית גּוֹיִם מְדַבֵּר צִיָּה וְעִרְבָה".

האם חייב לקרוע כשמגיעים לכותל להתפלל?

הרואה מקום המקדש³⁴ בחורבנו אומר: "בית קְדְשֵׁנו וְתַפְאֲרָתֵנו אֲשֶׁר הִלְלוּ אֲבֹתֵינו הִיָּה לְשִׁרְפֵת אֵשׁ וְכָל מַחְמְדֵינו הִיָּה לְחִרְפָּה", וקורע³⁵.

אופן הקריעה: לדעת הרמב"ם וכן פסק השו"ע - חומרתה כחומרת קריעה על אב ואם, וצריך לקרוע כל בגדיו ובכל בגד בשמאלו עד מקום הלב³⁶. אך המנהג בזמן הזה להורות כדברי הראב"ד ושאר ראשונים, שאין דינו אלא כדין קריעה על שאר קרובים, וקורע רק טפח בבגד עליון, בצד שמאל³⁷.

דין זה נוהג במי שלא ביקר בכותל יותר משלושים יום³⁸.

המשתמטים מחיוב קריעה על מקום המקדש ועושים תחבולות שונות להיפטר מזה, אינו מנהג ותיקין³⁹.

16 הליכות שלמה פרק כ"ג אות כו.

17 הליכו"ש שם. חוט שני.

18 הגרי"ש אלישיב (שער העין עמוד תכא), הגר"ח קנייבסקי (שם עמוד תמד) שמברך.

19 שו"ע שם סעיף א, ב.

20 שו"ע שם. משנ"ב שם ס"ק ה. ערוך השולחן סימן רכה סעיף ב.

21 שו"ע סימן רכה סעיף ח.

22 גמרא ברכות נח ב.

23 רש"י ברכות נח, ב ד"ה קפוף. מאירי ברכות נח.

24 פירוש מלאכת שלמה על המשניות בכלאים פרק ח שכתב ושמעתי מפי חכם חסיד מקובל ר' משולם ז"ל.

25 שו"ע סימן רכה סעיף ט.

26 רמ"א שם. חזו"א אורחות הלכה ח"ג עמוד רכה.

27 משנ"ב שם ס"ק ל. אומנם החזו"א (באורחות רבנו ח"ג עמוד רכד, שער העין עמוד תיז) הורה שאם לא ראה קוף ושאר דברים המשונים שלושים יום יכול לחזור ולברך בשם ומלכות.

28 שו"כ סימן רכד סעיף יב.

29 מעבר יבוק מאמר שפתי רגנות פרק כ, ש"ך סימן שעו סעיף ו.

30 שו"ע שם סעיף יג.

31 עיני ערוה"ש רכד ח, שו"ת בצל החכמה ח"ג סימן מ. שו"ת באר משה ח"ב סימן יג.

גשר החיים ח"א עמוד שיא.

32 תשובות והנהגות ח"ג סימן פ.

33 משנ"ב רכד ס"ק טז בשם י"א.

34 י"א שמקום המקדש הוא כשרואה את כיפת הזהב שבמקום המקדש (ב"ח). וי"א שהכוונה לרצפת העזרה (הגר"מ שטרנבוך). ולמעשה המנהג כשרואים את הכותל עצמו (הר הקודש בשם מהר"ל דיסקין).

35 שו"ע סימן תקסא סעיף ב.

36 שו"ע שם סעיף ד.

37 שו"ת דבר משה ח"ג חלק יור"ד ס"ס יא, מאירי מוע"ק כ, ב, הטעם בצד שמאל: לפי שליבו של האדם בשמאל משנ"ב תקסא ס"ק יג. וכן כתב הגר"ש אויערבך שהמנהג כהראב"ד.

38 שו"ע שם סעיף ה.

39 שבה"ל ח"ו סימן ע"ח, ובספר קרא עלי מועד הביא מהגר"ח ק שעדיף לא ללכת לכותל מאשר לקחת מאחר את בגדו ולהפטר מקריעה. לימוד זכות על תושבי ירושלים שאינם נוהגים לקרוע: סומכים על הפוסקים המצדדים שאין לקרוע אלא כשרואה את רצפת העזרה בלבד, יש אחרונים המלמדים זכות בדברי הרדב"ו וה"ברכי יוסף" שהובאו ב"שערי תשובה" שהורים בירושלים לא נהגו כן. ובשו"ת "משנה הלכות" כתב טעם אחר, שכיון שסיבת הקריעה משום עגמת נפש, שמא מפני אריכות הגלות הורגלו בכך ואינם מתרגשים מחורבנה, לכך אין זיהרים בקריעה. וכעין זה מובא בהליכות שלמה בשם הגר"ש אויערבך.